

O respecto ao principio de autonomía

O principio de autonomía, que xorde coas éticas modernas, defende o respecto ao dereito que teñen as persoas a tomar as súas propias decisións e a dirixirse a si mesmas sen coacción. Con el, estase dando un papel fundamental á liberdade individual e á concepción da persoa como un fin en si mesmo.

Coma calquera outro principio ten os seus límites e os máis claros témolos cando o exercicio da autonomía implica un risco para un terceiro. Neses casos, parece evidente a necesidade de restrinxir este dereito de libre decisión.

Con frecuencia, son máis complexas para nós as situacións en que a persoa toma decisións que supoñen un risco para si mesma. E aquí podemos nomear infinidade de exemplos cos cales nos atopamos na nosa práctica psicolóxica, como poden ser o desenvolvemento de determinados hábitos tóxicos, prácticas sexuais ou decisións económicas, nos que non é estraño que o/a psicólogo/a se teña que situar ante o dilema de actuar pensando no ben do/a paciente ou respectar as súas decisións persoais. Tradicionalmente, o/a profesional sentíase na obriga de determinar o que era bo para a persoa usuaria, caendo nun paternalismo que a día de hoxe supón unha vulneración do dereito de autonomía, que nos esixe a consideración do suxeito como adulto e responsable. Nestes casos, en lugar de tratar de decidir que é o mellor para o suxeito, parte do traballo do/a psicólogo/a será o de conseguir discriminar se a persoa está decidindo por si mesma, con conciencia e liberdade. E cando isto non sucede, un traballo profesional ético tería que ir encamiñado a permitir que a persoa recupere o dominio de si mesma para que así poida decidir da maneira máis autónoma.

Un aspecto esencial, como expresión da autonomía das persoas usuarias nos diversos procesos de intervención psicolóxica, sexa esta do tipo que sexa, é o consentimento informado. Dito doutro modo, para que a atención psicolóxica conte coas garantías éticas suficientes é fundamental que se produza este consentimento por parte da persoa usuaria (cliente, paciente, etc.) e este debe ser válido. Alén do requisito de que a persoa ten que ter capacidade para poder dalo, a clave para un consentimento válido é ofrecer, por parte do/a profesional, un nivel de información suficiente e adecuado, é dicir, que no proceso de comunicación e relación coa persoa usuaria nos aseguremos de que esta comprende e asimila os contidos que se lle transmiten. Un consentimento non será válido se este é obtido a través da coacción ou do engano. En definitiva, as principais limitacións á autonomía poden vir dadas por alteracións na conciencia do suxeito, por influencias externas ou por un déficit na información que se lle fai chegar á persoa. O/a psicólogo/a debe identificar estas situacións e, de maneira activa, procurar acadar o nivel máximo de autonomía do suxeito.

O Código Deontolóxico do Psicólogo (CDP) recolle o respecto á autonomía das persoas a través do seu artigo 25, no que se esixe a transmisión adecuada de información sobre o proceso de atención psicolóxica, e do artigo 42, no que se refire ao dereito que teñen os suxeitos avaliados a recibir información, aínda que a avaliación sexa solicitada por terceiros. Pero ademais, o CDP non só coida o dereito á autonomía a través da transmisión de información aos clientes, senón tamén a través doutras normas éticas que defenden o respecto á autodeterminación, á intimidade e á privacidade. Así, temos as esixencias de respectar os criterios morais e relixiosos das persoas usuarias (art. 9), de custodiar os documentos psicolóxicos (art. 19), de respectar a intimidade das persoas (art. 39) ou de salvagardar o segredo profesional (art. 40, 41).

Máis alá das normas deontolóxicas, existe lexislación que vela para que se dea cumprimento a este principio de autonomía das persoas, como é o caso da Lei orgánica 15/1999 de protección de datos de carácter persoal ou, xa no ámbito concreto da clínica, a Lei 3/2001, de 28 de maio, reguladora do consentimento informado e da historia clínica dos pacientes (modificada pola Lei 3/2005 de 7 de maio) e, sobre todo, a Lei 41/2002, do 14 de novembro, básica reguladora da autonomía do paciente e dos dereitos e das obrigas en materia de información e documentación clínica.

Toda esta normativa alude ás cuestións fundamentais da autonomía como é o dereito á información, o consentimento informado, a protección e custodia de datos persoais, o dereito de acceso á historia clínica e da súa custodia, etc. Tamén recollen un dos aspectos máis delicados e ás veces controvertidos do dereito de autonomía, que é o consentimento por representación e a autonomía dos/as menores. O consentimento por representación prodúcese cando a persoa non é capaz de tomar decisións ou está incapacitada legalmente e sempre ten que levarse a cabo en favor do suxeito, respectando á súa dignidade e permitindo que este participe o máximo posible.

É preciso recordar que cando traballamos con menores de 16 anos, o consentimento ten que ser dado por representación, pero cómpre ter en conta a opinión e o criterio do/a menor, especialmente cando a idade deste/a é superior aos 12 anos. Na maior parte dos casos de menores, os/as representantes legais son os seus proxenitores, e no caso das intervencións psicolóxicas, o consentimento ten que ser dado por ambos os dous. Lograr este consentimento pode converterse nun asunto complicado cando existe conflito manifesto entre os pais, ante o que o psicólogo debe remitir a un xuíz ou xuíza para que tome a decisión sobre a pertinencia da asistencia psicolóxica.

Asemade, no manexo da información que recollemos nas nosas intervencións con nenos/as, como regra xeral, hai que partir do dereito a que se respecte a súa intimidade tal e como se recolle na Lei orgánica 1/1996, de 15 de xaneiro, de protección xurídica do menor. Isto debe ser compatible coa obriga que os/as psicólogos/as temos de informar ao representante legal do/a menor, o cal ás veces pode resultar difícil para o/a profesional, que debe levar a cabo unha análise ética que contemple diferentes modos de responder e que permitan atopar o mellor camiño de actuación.

En definitiva, o/as psicólogos/as debemos actuar tendo en conta que os suxeitos que atendemos son autónomos e con dereito a dirixir as súas vidas cara a onde estimen oportuno. O noso labor pasa por garantir este dereito e axudar as persoas a incrementar a súa conciencia, a súa liberdade e a súa equidade na relación cos demais.